

obřady. Ve středověké a raně novověké Evropě vedle sebe koexistovalo několik kultur, které utvářely výše zmíněné faktory — po nástupu reformace v Evropě si nové evangelické církve vytvářely vlastní zvyklosti vycházející z té které věrouky s křesťanským základem. Samotná reformace přinesla mnoho změn, ovšem přechod se neodehrál formou ostrého řezu, naopak byl na mnoha místech spíše pozvolný, staré koncepce a postupy pouze získaly nový kontext. Domnívám se, že se vzhledem k těmto návaznostem jeví jako vhodný postup zkoumat dané jevy v období středověku a raného novověku. Smrt v moderním světě změnila svůj význam, nevnímá se již jako logické naplnění života, ale spíše jako jeho přerušování s pachutím absurdity, jednotlivci se jí snaží vytěsnit. Nahlížet smrt a umírání v historické perspektivě, chápání estetiky smrti a pojmání umírání jako umění určitého druhu umění může přispět k tomu, aby se smrt více pojímala jako přirozená součást života. Výzkum historie smrti a postojů k ní v průběhu dějin nám může pomoci pochopit i naši vlastní kulturu i porozumět úzkosti světa dneška. V tomto ohledu je skladba vybraných příspěvků velmi pestrá a je třeba vyzdvihnout jejich široký časový a teritoriální záběr, stejně jako nesmírně zajímavá podtémata. Texty doplňují barevné ilustrace makabrozní tematiky, vesměs dobových obrazových pramenů. Jmenování autoři badatelsky vytěžují pozoruhodné prameny z provenience konkrétní severské země, kterou zkoumají, přináší mnoho odborných podnětů i možnost komparace se situací v českém prostředí.

Helena Chalupová

Thomas KRZENCK (ed.), *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jahrhunderts (Quellen zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas 9)*, Marburg, Verlag Herder-Institut, 2017, 484 s., ISBN 978-3-87969-422-8

Výzkum pozdně středověkých a raně novověkých českých měst je stále zatížen zlomkovitostí a tím, že chybí větší syntéza dosud vykonaného rozsáhlého výzkumu dějin jednotlivých měst. Ani ediční práce na vydávání pramenů z provenience pozdně středověkých a raně novověkých měst prozatím až na výjimky¹ nepřekročila hranice městských hradeb, aby méně poučenému nebo cizímu čtenáři zprostředkovala vhled do správní praxe městských úřadů. Tak je tomu i v oblasti testamentární praxe českých a moravských středověkých měst, kde historikové 19. a počátku 20. století vydali pouze několik výběrů pramenů² nebo pamětních

1 *Codex iuris municipalis* I–IV/1–3, Praha 1886, 1895, 1948, 1954, 1960, 1961; částečně i ostatní edice pramenů ke středověkým a raně novověkým dějinám Čech, Moravy a Slezska (Archiv český, *Codex iuris Bohemici* a další).

2 Např. Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu pražského*, Oddíl I, Staré město pražské, Praha 1866; Oddíl II, Nové město pražské, Praha 1870; Oddíl III, IV, V, Malá strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad, Praha 1872; nebo Josef TEIGE, *Základy starého místopisu pražského III*, Formulář Staroměstský ze XIV. století, Praha 1910; Oddíl I., Staré město pražské, 2 svazky, Praha 1910–1915; Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad*, Část I, 1300–1450, Plzeň 1891; Část II, 1450–1526, Plzeň 1905.

knih,³ které obsahují mimo jiné i vepsané kšafy, závěti, odkazy a spory a porovnání o ně.

Vydání výběru testamentů české a moravské provenience z 15. století se nyní chopil německý badatel věnující se mj. husitství a navíc vládnoucí češtinou, Thomas Krzenck, který se již od devadesátých let 20. století výrazně zapojil do výzkumu českých a moravských středověkých městských testamentů, především se zaměřením na období tzv. „husitského“ 15. století. Ze svého širokého výzkumu v archivech jednotlivých českých a moravských měst, který již vyústil v množství publikací⁴, také autor čerpá pro svou nynější edici.

Kniha se skládá z krátkého úvodu a z edice 200 testamentů (kšaftů, závětí) z různých českých a moravských měst v českém, německém nebo latinském jazyce. Jak sám autor uvádí a jak vyplývá i z toho, že k vydání došlo v Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung, edice je určena především pro německé badatele a čtenáře, tedy osoby nepřilíš znalé správněprávní praxe českých středověkých měst z důvodu jazykové bariéry. Proto jsou české kšafy, kterých se v edici nachází většina, přeloženy do moderní němčiny. Autor v úvodu představuje především stručné výsledky svého bádání v českých a moravských archivech a podstatné skutečnosti o praxi v pořizování testamentů ve městech 15. století a případné zvláštnosti. Rovněž se pokouší postihnout některá obecná témata, která ze studovaných testamentů vyplývají, zejména prosazování češtiny do městské správy a ovlivnění obsahu jednotlivých kšaftů událostmi husitských válek. Velmi důkladně je v knize představena i obvyklá formální výstavba obsahu testamentů. Autor pak doplnil obecný výklad o editovaných testamentech medailonky jednotlivých měst, z nichž testamenty pocházejí, a to jak z pohledu dějinných souvislostí, tak dochování testamentů z období 15. století. Více se věnoval případu Prahy a kutnohorských exulantů v Jihlavě, které stály již v předchozí době v centru jeho badatelského zájmu. Samotné testamenty autor doplňuje krátkými registry v délce jedné až dvou vět, kde je uvedeno, kdo kšaf-

3 Např. Vladimír SPÁČIL (ed.), *Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actum notabilium) z let 1343–1420*, Olomouc 1982; Libuše SPÁČILOVÁ — Vladimír SPÁČIL (edd.), *Památňá kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528*, Olomouc 2004; Miroslav FLODR (ed.), *Pamětní kniha města Brna z let 1343–1376 (1379)*, Brno 2005; TÝŽ, *Pamětní kniha města Brna z let 1391–1515*, Brno 2010; Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518. Edice*, Praha 2011.

4 Např. Thomas KRZENCK, *Böhmische Testamente aus der Hussitenzeit*, Bohemia, Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder, A Journal of History and Civilisation in East Central Europe 34, 1993, č. 1, s. 7–28; TÝŽ, *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jh. Das Beispiel der Prager Neustadt*, in: Jaroslav Pánek — Miloslav Polívka — Noemi Rejchrtová (edd.), *Husitství — reformace — renesance*, sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela III, Praha 1994, s. 627–648; TÝŽ, *Prager und Pilsener Frauentestamente im Vergleich*. Mediaevalia Historica Bohemica 4, 1995, s. 265–278; TÝŽ, *Gottesfürchtig und um das Wohl der Familie besorgt. Stadtbürgerinnen in ihren Testamenten des hussitischen Zeitalters*, in: František Šmahel (ed.), *Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.–16. Jahrhundert*. Internationales Kolloquium, Prag 5.–10. Oktober 1998 / Praha 1999, s. 145–167; TÝŽ, *Mähren als Exilland und Durchgangsstation. Kutenberger Deutsche und deren Schicksal auf der Grundlage überlieferter Bürgertestamente (1421–1435)*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 67, 2018, č. 1 s. 1–31.

tuje, kdo je povolán jako hlavní dědic, vykonavatel poslední vůle nebo adresát odkazu, jaký majetek se jim odkazuje a jaké jsou v kšaftu učiněny zbožné odkazy, dále je uvedeno místo archivního uložení, příp. odkaz na dřívější edice, v nichž byl již přetištěný testament publikován. Edice je pak doplněna seznamem literatury a praktickými rejstříky, místním, jmenným a věcným.

Jak jsem již zmínila výše, jedná se o edici, která si klade za cíl zpřístupnit a přiblížit české a moravské pozdně středověké testamentsy německojazyčným badatelům a čtenářům, je tedy na místě odpuštit tomuto dílu některé nedostatky, které by u edice určené pouze vědecké obci k čistě výzkumným účelům byly jen obtížně akceptovatelné. Především z úvodu ani samotné edice blíže nevyplývá, jaký klíč byl autorem užit pro výběr jednotlivých editovaných testamentů, případně jakými kritérii se při něm řídil. Autor v textu (s. 4) uvádí, že vybrané příklady testamentů mohou být považovány za charakteristické pro odpovídající pramenný materiál a že výběr vyplynul z jeho dlouhodobého studia v českých a moravských archivech, nijak blíže však nerozvádí, proč ty které jednotlivé kšafy vybral a vyhodnotil jako typické pro dané období. Takovou úvahu lze jistě učinit u měst, kde se zachovalo pouze několik jednotek testamentů z tohoto období (např. Čáslav, Soběslav, Mělník, Vodňany nebo Český Krumlov), je však otázkou, zda to lze bez dalšího říci u Prahy, kde se dochovalo ze zkoumaného období přes 1 000 kšaftů, nebo zda takto lze postupovat v případě Brna, Plzně nebo Kadaně, kde je z téže doby zachováno několik set testamentů (od cca 200 až po cca 400). Autor také blíže nevysvětluje, v čem jsou typické a charakteristické testamentsy kutnohorských katolických exulantů, kteří dočasně přesídlili do Jihlavy v době převzetí Kutné Hory kališnickou stranou. Je však nutno říci, že je v knize doplněn i testament jiné osoby z Jihlavy, aby tak byl vytvořen celkový obraz doby i psaní testamentů v tomto katolickém městě na pomezí Čech a Moravy, a rovněž testamentsy obyvatel Kutné Hory. Čtenáři tak nezbyvá než věřit tomu, že erudice autora je taková, že vybral opravdu to nejcharakterističtější pro dané století z městských knih a listin.

Rovněž zastoupení testamentů z jednotlivých měst neodpovídá ani zhruba počtu jejich zachování, které uvádí sám autor na s. 18–19 knihy. V udávaných počtech zcela jistě vede Praha, kde se pro období od roku 1360 dochovalo přes 2 000 kšaftů, v knize však tvoří téměř jednu polovinu (více jak 80 z 200) publikovaných zápisů, naproti tomu, ačkoliv se v Jihlavě zachovalo cca 600 testamentů pro období od 14. století do roku 1514, autor v edici uvedl jen tři, přičemž dva z nich jsou kšafy kutnohorských exulantů. Plzeň je pak zastoupená počtem přes 30 testamentů, kdy z období let 1344–1526 se jich dochovalo 211, Chrudim, jejíž archiv disponuje 230 testamentsy z doby po r. 1440 do r. 1504, je však v knize zastoupena pouze jednou, obdobně Kadaň (382 dochovaných kšaftů: pět kšaftů v edici) nebo Kutná Hora (650 dochovaných: tři v edici). Z uvedeného tak zcela zřetelně vyplývá, že autor se při svém bádání zaměřoval právě především na Prahu a Plzeň, o čemž svědčí i jeho dosavadní publikační činnost.⁵ V edici jsou pak především testamentsy měst, která byla z podstatné části českojazyčná již na počátku 15. století a kde se stále výrazněji čeština prosazovala, z čehož autor doslova dovozuje (s. 5), že docházelo k rychlému rozšiřování češtiny ve většině českých měst, ze zbývajících měst jsou však publikovány jen nemnohé příklady, kdy

⁵ Viz předchozí poznámka.

např. ve většinově německojazyčných Brně, Olomouci, Kadani nebo Jihlavě se dochovalo od 200 do 600 kšaftů z daného období, v edici jsou však tato města zastoupena pouze marginálně (šest testamentů pro Brno, z toho jeden latinský a pět německých, dva pro Olomouc a oba německé, pět pro Kadaň a všechny německé, a jeden pro Jihlavu, a to opět německy). Závěry autora o prudkém rozšiřování češtiny tedy mohou zcela jistě platit pro Prahu, Plzeň a Kutnou Horu, jimiž se autor badatelsky zabýval, a další města v centrální, jižní a jihovýchodní části Čech. Tak kategorické závěry však nelze učinit u některých dalších českých a především moravských měst, kde byl nadále německojazyčný živel velmi silný (Kadaň, Jihlava, Znojmo, Ústí nad Labem apod.). Tuto skutečnost pak sám autor připouští v medailoncích věnovaných těmto jednotlivým městům, kdy např. u Brna uvádí, že českojazyčné kšafy tvoří jen 2 % dochovaných testamentů z období od roku 1410 do roku 1526. Určitou nevyváženost, co se týče jazykového rozložení, lze však jistě omluvit tím, že autor se snažil zpřístupnit německojazyčnému čtenáři co nejvíce zápisů v neznámém jazyce a pomoci tak v co největší míře k překonání jazykové bariéry.

Na dané edici lze jistě shledat i mnohá pozitiva, pro něž by tato pionýrská práce neměla uniknout pozornosti především bohemikálních německých badatelů se zájmem o prostředí českých měst. Již množství shromážděného materiálu totiž zcela jistě nabízí možnost vytvořit si rámcovou představu o testamentární praxi českých a moravských měst v době pozdního středověku a jejích proměnách v průběhu jednoho století, a tím se lépe v tomto materiálu orientovat v průběhu vlastního studia. Ačkoliv způsob výběru jednotlivých záznamů nelze z úvodního textu verifikovat a lze o něm tudíž polemizovat, z testamentů zastoupených v edici je možné přesto vysledovat některé trendy pro bádání v oblasti hmotné kultury, dějin každodennosti, sociálních, hospodářských a kulturních vazeb a politických a sociálních elit ve městech, což bylo rovněž jedním z cílů autora edice. Rovněž úvodní studie může být svým velmi přehledným zpracováním některých typických rysů pramenného materiálu dobrým vodítkem pro práci s ním, a to nejen pro badatele německé, ale i pro ty české. Ostatně i pro ně lze tuto edici doporučit pozornosti, neboť je studnicí informací o pramenném materiálu, který je mnohdy dodnes ukryt v jednotlivých městských archivech, a může tak navést badatele, kam se podívat a co v nalezených materiálech hledat. Je jistě velkou zásluhou autora, že zpřístupnil některé prameny, které dosud ležely bez většího povšimnutí v archivech, nebo vyšly jen ve velmi obtížně dostupných regionálních periodikách či starších edicích. Krátké medailonky měst sice často obsahují údaje, které jsou českým badatelům známy, pro německojazyčného čtenáře však představují dobrý zdroj informací o podobě a dochování testamentů v jednotlivých českých městech, což autor pro některá města shrnul i v přehledné tabulce. Krátké registry u jednotlivých editovaných záznamů pak umožňují rychlou orientaci v tom, jaký je hlavní obsah kšaftů, zejména co se týče hlavních dědiců a poručníků a speciálně pak zbožných odkazů. Ani v tom autor nezapře své vědecké zaměření na církevní dějiny, když v regestech opakovaně vyzdvihuje zbožné odkazy a nadání na různé náboženské instituce, jako kostely, kláštery a církevní školy. Velmi kvalitně zpracovaný je rovněž místní, jmenný a věcný rejstřík, ačkoliv zde lze litovat toho, že edice není doplněna krátkým seznamem jednotlivých kšaftů v podobě obsahu. Při zpětném procházení knihy je totiž někdy obtížné dohledat v množství editovaných

záznamů testament, o který se čtenář zajímá, pokud mu nejde o jméno konkrétního testátora, ale město, v němž byl kšaft pořízen, jelikož místní rejstřík je v tomto ohledu orientován pouze na konkrétní zmínky přímo v textu jednotlivých záznamů, kde často místo pořízení, resp. zaknihování testamentu chybí. Samotné zpracování pramenného materiálu je řemeslně velmi zdařilé, bez větších chyb, pro českého čtenáře sice z důvodu striktní transliterace poněkud méně čitelné, ale jako texty primárně určené pro německé badatele lépe pomáhá přesnému porozumění staročeskému originálu a může být dobře využitelné i k překladovým účelům.

Předkládaná kniha je tedy velmi zajímavým počinem, který i přes určitá negativa plní dobře svůj účel edice představující německému publiku kvůli jazykové bariéře dosud nedostupné prameny původem z českých měst 15. století, avšak mnoho hodnotných informací si v ní najde i český čtenář zajímající se o pozdně středověkou městskou problematiku. Jedná se o průkopnickou edici, která jistě má své nedostatky, ale která zároveň může být inspirací pro další podobná díla v českém i německém vědeckém prostředí. Doufejme, že taková edice nezůstane v oblasti výzkumu testamentů z českých pozdně středověkých a raně novověkých měst dlouho osamocena.

Alena Pavlíčková

Petr JANEČEK, *Mýtus o pérákovi. Městská legenda mezi folklorem a populární kulturou*, Praha, Argo, 2017, 359 s., ISBN 978-80-257-2315-9

Legendy o pérákovi jsou už několik desetiletí součástí české kulturní paměti. Výraznou roli v tom sehrál animovaný film Trnkova studia (1946) i nejrůznější komiksová zpracování tohoto příběhu. Péráková postava se nejčastěji spojuje s problematikou protinacistického odboje, kdy je tato figura zosobněním boje proti nepřátelskému útlaku. Petr Janeček se ve své práci pokusil detailněji prozkoumat základy této legendy.

Jako etnolog zasadil pérákovskou legendu do kontextu tzv. městského folklóru, kterým se dlouhodobě zabývá. Věnuje se vztahu této legendy k jiným příběhům, tradovaným v městském prostředí. Kořeny pérákovského mýtu vidí v pověstech o městských fantomech, jejichž motivace bývá nejasná a jednání nepředvídatelné. Janeček v jeho příběhu spatřuje i ozvěnu lidových pověstí o Enšpíglovi nebo — z českého prostředí — o Kozinovi a Lomikarovi. Protektorátní příběhy o tajemném odbojáři podle něho odrážely snahu o uvolnění frustrace v tíživé atmosféře. K jeho pramenům pak kromě písemných materiálů výrazně patří i pamětnická svědectví a vyprávění.

Ve svém pojednání se Janeček inspiruje difuzionistickou antropologickou koncepcí a komparuje pérákovský příběh s jinými příběhy z městských čtvrtí, ať už Londýna nebo Petrohradu. Tam pověsti o pérákovi inspirovaly kriminální počínání jednoho z gangů. Autorovi se tak daří do značné míry dekonstruovat zažité propojení Péráкова příběhu s protektorátní dobou, a naopak hledá jeho analogie v jiných folkloristických městských legendách, ať už se týkají Fosforáka, Žiletkáře nebo Kravavé Máry. Původ pérákových pověstí zasadil do tradice „číhajících duchů“, známých z vyprávění viktoriánské éry raného novověku a zpracovaných v tzv. gotické litera-